

מלחמת רוסיה-אוקראינה – לקחים לישראל / גרשון הכהן

המלחמה באוקראינה תמקד בעתיד מאות ואלפי מחקרים, אבל כבר עתה מסמנת לקחים לישראל. לפי פרסומים זרים גם באיראן ובחזבאללה עוסקים בלמידה מלקחי המלחמה. היו שהתבטאו לפני המלחמה כי גורלה של אוקראינה יוכרע ביממות מספר. היו להם סיבות לא רעות: הצבא הרוסי ניהל בעשור האחרון כמה מבצעי בזק שקולים ויעילים, תוך מיצוי מדויק של יכולותיו ומגבלותיו. כך עשו בגיאורגיה (2008), בחצי האי קרים (2014) ובסוריה (2015–2020). גם לרוסים היו סיבות לא רעות לחשוב כך, מכיוון שהעריכו שלא תהיה התנגדות ניכרת. המודיעין האמריקני, שדייק בהתרעתו למבצע, כשל בהבנתו את מהלך הקרבות הצפוי. ההצעה האמריקנית, שלא הוכחשה, לחלץ את הנשיא ולודימיר זלנסקי, הייתה ביטוי מבצעי להערכת יחסי הכוחות. רק מעטים העריכו שמהלך הקרבות ישבש באופן בוטה כל כך את תוכנית המתקפה הרוסית.

הכישלון הרוסי בפתיחת המלחמה

כאשר החליט הנשיא ולדימיר פוטין לפתוח במלחמה, בוודאי ידע שהיא תופעה שגם עבור הצד החזק עלולה לצאת משליטה. אולם הוא ציפה לסיימה במערכה אחת קצרה – "מבצע מיוחד" כפי שכינה אותה. הוא כיוון להשתלט על קייב במהלך מהיר, עם כוחות

מוטסים מובחרים, ולחבור אליהם בתנועה יבשתית מהירה של כוחות ממוכנים.

את הצלחת האוקראינים בסיכול המתקפה הרוסית בשבוע הראשון יש לזקוף לזכות מידע מודיעיני מדויק שסיפקו להם כוחות הביון האמריקניים, ולרוח הלחימה של העם האוקראיני. אל הכוחות הסדירים שנלחמו על הגנת קייב הצטרפו כוחות מילואים וכוחות הגנה מרחבית, ברובם אזרחים מגויסים – מהם מאומנים ומהם אחרי הכשרות קצרות בלבד. אולם לפני הכול, קרב ההגנה על קייב מלמד על משמעותה הקריטית של עליונות מודיעינית באיכות ובעומק של שלטנות בתחומי סייבר ואיסוף לווייני, שיש רק למעצמות. את אותה העליונות מעניקות לאוקראינה ארצות הברית ובריטניה במהלך כל המלחמה.

שינוי מטרת המלחמה הרוסית

מרגע שהבין הפיקוד העליון הרוסי כי המערכה על קייב כשלה – עבר למערכה שנייה, מכוונת אל תכלית מדינית שונה. בעוד במערכה הראשונה החלפת המשטר וכיבוש קייב היו המאמץ העיקרי, וכיבוש מזרח אוקראינה היה מאמץ משני – הרוסים ביטלו את המאמץ סביב קייב והתמקדו בכיבוש מרחב רצוף בדרום מזרח אוקראינה, מחבל דונבס ועד שפת הים השחור בשפך הדנייפר. מאמץ זה נוספה מתקפה באמצעות טילים ארוכיטווח על התשתיות הלאומיות והצבאיות של אוקראינה. החל בסתיו 2022 הופנה מאמץ האש ארוכת הטווח לעבר מערכת החשמל של

אוקראינה, בעיקר כדי להפעיל לחץ פסיכולוגי על הציבור האוקראיני.

הגיונה של המערכה מאפשר לה להיות ארוכה, ופחות תלויה בסיום מהיר. אולם היא תובעת לאורך זמן עתודה גדולה של כוחות ומשאבים, וחושפת את מגבלות הצבא הרוסי. לצה"ל בוודאי משאבים מוגבלים פי כמה בסדר הכוחות ובאמל"ח. עם הסיוע המוגבר לאוקראינה, התרוקנו גם מחסני התחמושת בארצות הברית. במצב הזה, ישראל חייבת לשוב לייצור עצמי מזורז של תחמושת כמו פגזי טנקים וארטילריה, שבשנים האחרונות נרכשו בעיקר בארצות הברית.

שיבתה של הרוח הלאומית

ההפתעה הגדולה ביותר במלחמה היא הנכונות של האוקראינים להילחם על עצמאותם הלאומית בהקרבה עילאית. בתולדות ימי המלחמה שאלת עליונות החומר או הרוח קיבלה ביטויים רבים. במלחמה הזו רואים צבא גדול, שבחלקו אוחז ביכולות מתקדמות ואפילו גיבש תפיסת הפעלה מעניינת, ועם עליונות ברורה בממדים מספר, אך חסר מוטיווציה להילחם את המלחמה הזו. מולו עומד עם נחוש שמבין היטב את מגבלותיו הצבאיות, אבל גם את הפערים של יריבו.

להתגייסות האזרחים האוקראינים ללחימה, בהם אזרחים ותיקים בהתארגנות מקומית, הייתה תרומה ניכרת להישגי המגננה

האוקראינית. כזו הייתה התגייסות החברה הישראלית בתש"ח. אולם גישה זו ננטשה בעשורים האחרונים. לקחי אוקראינה לישראל מחייבים באופן מידי הקמת משמר לאומי על בסיס גיוס האזרחים, וחידוש ההגנה המרחבית בספר.

נחיצות המסה הצבאית

צבא רוסיה נהנה מדימוי של צבא גדול המבוסס על מסה של כוחות אש ותמרון, הבאים לידי ביטוי בהגנה ובהתקפה בעומק אופרטיבי בדרג ראשון, שני ושלישי. כך הובילה התורה הסובייטית באמצעות עדיפות המסה לניצחון על גרמניה במלחמת העולם השנייה; כך נבנו מערכי ברית ורשה בימי המלחמה הקרה. בהשפעת תורה זו נבנו הצבאות רחבי ההיקף במדינות המזרח התיכון, במצרים, בסוריה ובעיראק.

התופעה המרתקת היא שבכל המבצעים האחרונים של צבא רוסיה, בהם הפלישה לחצי האי קרים ב־2014, והמעורבות הצבאית בסוריה החל מספטמבר 2015, פעל הצבא הרוסי בדפוסי ההיגיון המערבי־אמריקני של העידן החדש. המגמה באה לידי ביטוי בהפעלת ציוותי כוחות מצוידים היטב, במקצועיות ומיומנות גבוהה אך מוגבלים בהיקפם – ביטוי לצבא "קטן וחכם". בסוריה לדוגמה הופעל בעיקר כוח אווירי, בתמיכה ללחימת כוחות מקומיים, בהם כוחות צבא סוריה, מיליציות מקומיות וכוחות חזבאללה, שהודרכו וחומשו על ידי קצינים רוסים וכוחות מיוחדים – ספצנאז.

צבא היבשה הרוסי במתכונתו המסורתית לא הופעל כלל במערכה בסוריה. תחת זאת, הרוסים הסתמכו על הכוחות המקומיים, על הצבא של משטר אסד, על חזבאללה ועל כוחות שלוחה איראניים אחרים שסיפקו את המסה.

שיקול מהותי לבחירה בצורת הפעלה זו נובע מהמגמה להקטין ככל הניתן את התניית המבצעים הצבאיים בגיוס העם למלחמה. כך עברו כל צבאות המערב, כמו צבא ארצות הברית, מגיוס חובה אל גיוס מתנדבים בשכר. בדרך הזו גם בהפעלת הצבא הרוסי, מלבד חיילים מקצועיים המושלכים בתשלום כספי אל חיכוך הלחימה – בשילוב כוחות שכירי חרב מופרטים דוגמת קבוצת וגנר – שאר העם בערים המשגשגות לא נדרש למצוקת המלחמה. במוסקווה ובסנט פטרסבורג יכלו האזרחים להמשיך בשגרת חייהם, ללא תביעה לשותפות ממשית במאמץ הלחימה.

מה שחשוב עבור ישראל הוא העניין שגם במשטר הרוסי הרחוק מדאגה ליברלית לזכויות האזרח, המשטר מודע למגבלות הכרוכות בגיוס העם. אימא לחייל בסנט פטרסבורג, כמו אימא בברלין ובפריז, אינה ממהרת לתת ידה לתמיכה ביציאה למלחמה. השיטה החדשה אפשרה גם למשטר הרוסי לצאת למהלכי מלחמה, ללא הפניית קשב ורגישות להתניות ואילוצי תמיכת העם.

הבנת המגבלות המתעצמות בעת החדשה על קבלת החלטה של מדינה ליציאה למלחמה, הייתה בין התובנות שהביאו את הגנרל

הבריטי רופרט סמית לקביעתו: מלחמות תעשייתיות שוב אינן קיימות עוד. טענה נחרצת זו זכתה בשנה האחרונה לציטוט חוזר ונשנה, והיא מוסברת בספרו של סמית באופן שבו תיאר את פרדיגמת המלחמה התעשייתית כמלחמה בין מדינות הכוללת "תמרון של כוחות גדולים והתגייסות טוטלית של כל המאגר האנושי והתשתית התעשייתית במדינה, על חשבון כל האינטרסים האחרים, למען המטרה של ניצחון מוחלט".

הנשיא פוטין, ברעיון המלחמה שעיצב בתחילת המלחמה בפברואר 2022, בהחלט ביטא את רעיון המלחמה המוגבלת, אבל לא מהסוג שתיאר גנרל סמית. המלחמה עוצבה מראשיתה בהימנעות עקבית מהכנסת האומה הרוסית ככלל למלחמה תעשייתית ולאומית כוללת. גם לאחר למעלה משנה וחצי מפתחת המלחמה, למרות גיוס נרחב של התעשייה הרוסית והשלכת כוחות נוספים לחזית, עדין נשמרת ברוסיה מגמה עקרונית להימנע ממלחמה בגיוס מלא. בהנהגת האומה האוקראינית ממש להיפך: התודעה הלאומית מצויה במלחמה כוללת, במלחמת עצמאות הרואית, שתובעת את מלוא משאבי האומה בגיוס לאומי מלא. בתוך כך, בהימנעות המשטר הרוסי מגיוס מלא הצבא הרוסי מוצא עצמו בחסך כוחות בקווי הלחימה, ובחסך במשאבים חיוניים דוגמת תחמושת ואמצעי לחימה.

לנוכח עצימות המלחמה והימשכותה, הגיעו שני הצדדים למצב של מחסור במשאבים. ההימנעות הרוסית מגיוס נרחב הביאה לפער

בכמות כוח האדם הזמין למלחמה. למרות מלאים וכושר ייצור רב בולטת ההזדקקות של רוסיה לסיוע חוץ, בהספקת מל"טים תוקפים מאיראן, כמו גם סיוע בתחמושת ממדינות נוספות. הצד האוקראיני מנגד תלוי בסיוע חוץ בצורה קריטית עד כדי אי יכולת להמשיך את המלחמה ללא הימשכות התמיכה הרציפה במודיעין, בסייבר, באספקה רחבה של אמל"ח, תחמושת וסיוע כלכלי מארצות הברית ומדינות נאט"ו. החסך בעתודות בא לידי ביטוי בשני הצדדים בהשפעתו על קבלת ההחלטות המערכתיות בניהול המלחמה: העדרה של עתודה זמינה מביא לניהול סיכונים מחושב, ולריסון התעוזה שיכולים ליטול מפקדי המערכה, בשני הצדדים.

שיבתה של המסה

מלחמה אינה מבצע מיוחד. הרוסים גילו זאת על בשרם, כך גם הישראלים (2006) והאמריקנים פעם אחר פעם. מבצעים מיוחדים מצליחים בייחוד כאשר הם פוגשים מערכות רופפות, אך לא כאשר הם עומדים מול מסה נחושה, באזור מורכב ובמשך זמן הולך ומתארך. כאשר המבצע הופך ל"לא מיוחד" – המסה חוזרת לשחק תפקיד קריטי. המסה הכמותית של הלוחמים האוקראינים, בדרגות מיומנות שונות, מאפשרת להם לפרק חלק מהעליונות הרוסית הסובלת לאורכה של החזית מנחיתות כמותית. בעשורים האחרונים עסק צה"ל אינטנסיבית בקידום ראוי של מוקדי עליונות, אך באופן שגרם לו להזניח את הקשב והמשאבים לשימור המסה הכמותית

שלו. המלחמה באוקראינה מעלה שאלות על המינון הנכון של צה"ל בסוגיה זו.

עיון ביסודות השוני המהותי בין מבצע מיוחד למלחמה, מוליך לעיון בשונות הקטגורית שבין קבלת החלטות בניהול סיכונים במערכת נתונה לשליטה, ובין קבלת החלטות בתנאי אי ודאות במערכת מורכבת ופתוחה. מבצע מיוחד מתנהל במידה רבה במתודת ניהול סיכונים. בהעדר שליטה בנתוני יסוד קריטיים לניהול הסיכונים, לא יוכל המבצע לצאת לפועל ויבוטל. מלחמה לעומת זאת מתנהלת מטבעה במרחבי אי ודאות, שביסודם אינם ניתנים לשליטה. מתוך כך נדרשת למצב מלחמה מסה של כוח ומשאבים מוכנים בעתודה, בהשלמה זמינה לסדר הכוחות המתוכנן.

סוף עידן התמרון?

בלא מעט דיונים על מצוקת התמרון ביבשה היא מתוארת כבעיה ייחודית של המערב: היא נובעת מחוסר נכונות לספוג אבדות, לצד חובת הזהירות מפגיעה בבלתי מעורבים. במלחמה הזו מגלים שגם עם גישות נמוכה יותר לחיי אדם משני הצדדים התמרון הופך לקשה מאוד. העולם פשוט נהיה צפוף יותר – רוב המרחב הפך לשטח בנוי או בנוי למחצה, ואין לצבאות יכולת להכריע מלחמה אלא בלחימה במרחב הפתוח מחוץ לערים.

עוצמת האש המוגברת מסכנת אף היא את התמרון. הטיל המונחה נגד טנקים בלם את תנופת ההתקדמות הממוכנת; יכולות תקיפה

אווריות חדשות מאיימות על הכוחות המתמרנים ועל תמיכתם הלוגיסטית; החיבור בין טילים שתוקפים מעבר לאופק, בין חוזי בזמן אמת, כולל רחפנים שמאפשרים לארטיילריה טיפשה ולפעילות גרילה מקומית להפוך לכמעט חכמה, בתמיכת כלי טייס בלתי מאוישים בעלי חימוש תקיפה, שהפכו למוצר מדף לכל דורש, משנה את הביטוי של "עליונות אוורית" מהיסוד.

ובכל זאת, אחרי כל הקשיים מתברר כי ללא מסה של כלי שריון לתנופת תמרון החזית הופכת למלחמת חפירות סטטית, שהתקבעה וקפאה מאז הסתיו מקופיאנסק עד חרסון. כל אחד מהצדדים שיבקש לשנות את קו החזית במידה ניכרת, יידרש לתנופת מתקפה משוריינת בהובלת טנקים.

תקיפת תשתיות לאומיות ומתקנים חיוניים

חימוש מונחה מדויק הוא היום נשק להמונים. מטחים של מל"טים תוקפים מדויקים וזולים תוצרת איראן שיתקו שיעור ניכר מתשתית החשמל האוקראינית, ומלמדים על פוטנציאל ההרס הצפוי במלחמה לתשתיות לאומיות חיוניות. זה איום משמעותי שישראל תצטרך להתמודד עמו במצב מלחמה.

בערב חג הפסח הופל מעל רמת הגולן מל"ט איראני תוקף. מל"טים תוקפים מגוונים נמצאים כיום גם בידי חמאס, חזבאללה ומיליציות איראניות. אמצעים אלה עלולים לתקוף בעומק האסטרטגי והאופרטיבי, ולחולל נזק לתשתיות לאומיות, לבסיסי חיל האוויר,

למפקדות ולמחסנים של צה"ל. בלקחי המלחמה האוקראיניים מול המל"טים התוקפים, להגנת מתקנים חיוניים והכוחות בשדה, צה"ל נדרש להצטיידות מהירה באמצעי לחימה להגנה אווירית, גם בתותחי נ"מ מתקדמים בדרג הטקטי.

לקחים לבניין הכוח בתחום האש הטקטית והמערכתית

מתום השבוע הראשון של המלחמה עולה שאלת תרומתו הנמוכה של הכוח האווירי הרוסי למערכה. השאלה ממוקדת במיוחד ליעילות הנמוכה של מטוסי הקרב הרוסיים. מפקדות השדה הרוסיות מתקשות ככל הנראה בקשר הטקטי עם הכוח האווירי, בסגירת מעגלי תקיפה מודיעין-אש בזמן ריאלי. הסוגיה מחייבת חקירה נוספת כחידה רבת משמעות.

בתוך כך, עיון בלקחים המופקים מהלחימה לבניין הכוח של צבא פולין, לדוגמה, יכול להעצים את החידה. צבא פולין אינו מתמקד ברכש מטוסי קרב, אלא בעיקר ברכש יכולות אש יבשתיות מבוססות ארטילריה מתקדמת, וסוללות רקטות HIMARS מארצות הברית. בעסקת רכש גדולה בחר צבא פולין להצטייד בתוספת 750 תותחים מתנייעים מתקדמים מקוריאה הדרומית, ובה בעת ב־500 משגרי HIMARS אמריקניים בעלי 9,000 רקטות. המשגר האמריקני מעניק בדרג השדה יכולת תקיפה מהירה ברקטות רגילות ומדויקות לטווח עד 90 קילומטרים. רכש משגרים אלה מבוקש גם בצבא הולנד ובצבאות נוספים.

המעטפת הכוללת של האש היבשתית המופעלת בלחימה משני הצדדים, הסטטיסטיית והמדויקת, יכולה אולי ללמד על הרלוונטיות והיעילות הגבוהה של מערכי האש היבשתיים, לעומת מגבלות הסיוע של האש האווירית ללחימת כוחות היבשה – במיוחד מול כוחות הגנה אווירית גדולים וצפופים. בכל דרך, הצריכה הגבוהה של התחמושת הארטילרית מימיה הראשונים של המלחמה מחייבת את הצבאות המתקדמים במערב ובוודאי את צה"ל, בחשיבה מחודשת על מיקוד היתר שניתן בעשורים האחרונים לחימוש המדויק, באופן שדחה במידה רבה את הכרת הצורך בארטילריית שדה זמינה זולה ובכמות מספיקה.

קץ עידן השלום

"העולם החופשי" התאחד בתמיכתו באוקראינה, ובהסתייגותו הנחרצת מהנשיא פוטין. לפי שעה המלחמה מתנהלת על אדמת אוקראינה, אבל אימת המלחמה עוררה מחדש חרדה קיומית גם באירופה השלווה.

מאז שהכריז פרנסיס פוקוימה ב־1989 על "קץ ההיסטוריה" אירעו מלחמות ברחבי העולם, אלא שהן התרחשו כמבצעי לחימה במקומות רחוקים מאירופה ומארצות הברית, או כמלחמות זעירות בחצר האחורית של אירופה בבלקן, ולא איימו על תודעת הסדר היציב באירופה. חזרתה של המלחמה אל תודעת המערב, ערערה את התקווה לשלום סופי וקבוע בבשורת אחרית הימים, והשיבה אותה אל קרקע המציאות.

אחר שהתפתו עשרות שנים לצמצום מקיף בצבאותיהן, נדהמו מדינות אירופה להיווכח עד כמה הן חסרות כל יכולת להגנה עצמית. בתגובת הלם, במיוחד בגרמניה ובפולין, פנו למאמץ מהיר לבניין מחודש של הכוח הצבאי. תקציבי העתק שהוסטו לרכש מואץ של אמצעי לחימה, יפגעו ללא ספק בתקציבים שהיו מוקצים בעשורים האחרונים לצורכי החברה והרווחה.

בהתהוות הזו ראוי גם לישראל לחשב דרכה מחדש. השלום שביקשה במהלך שנות ה־90 של המאה ה־20, כולל תהליך אוסלו, התבסס במידה רבה על אווירת השלום הגלובלי שאחזה בעולם המערבי. בהשראתה התגברה בישראל השאלה "עד מתי נחיה על חרבנו?", אלא שבינתיים גם מדינות אירופה המערבית שבות אל חובתן הקדומה להחזקת החרב. גם אם המלחמה תסתיים במהלך החודשים הקרובים, אירופה לא תשוב במהרה אל שלוותה הקודמת.

כשרוחות המלחמה מאוקראינה חודרות גם למזרח התיכון, ומתבטאות גם בהלכי רוח ובהתגברות טרור בזירה הפלסטינית, ראוי לישראל לבחון לעומק את תקפות הנחות היסוד עליהן הושתתו בשנות ה־90 מגמות ההסדרים והסכמי השלום. מומלץ לבחון מחדש את היקף הכוח הצבאי והאמצעים הנדרשים לישראל להגנת קיומה וביטחונה.

מרחביה הענקיים של אוקראינה, שהעלו תרומה רבה להצלחת האוקראינים תחילה לספוג ואחר כך לבלום את המתקפה הרוסית,

מלמדים שוב את השיעור הבסיסי על מידת חיוניותו של עומק טריטוריאלי. ל"מומחים צבאיים" בישראל שנטו בשנים האחרונות להמעיט בערכו של המרחב, כתנאי הכרחי לגבולות בני הגנה, מומלץ לבחון מחדש את עמדתם.

לעצם התמשכות המלחמה באוקראינה ללא סיום הנראה באופק – בהיעדרות מנופי השפעה לסיומה – יש משמעות להערכת המצב הישראלית. בתפיסת הביטחון שגיבש בן גוריון בתום מלחמת העצמאות הונחה הציפייה הקריטית להכרעת המלחמה ולסיומה בזמן קצר. מלחמה מקיפה רב זירתית ועוצמתית הולכת ומתמשכת ללא מנופי סיום, היא איום קשה ביותר.

סיכום

המלחמה באוקראינה מציפה שאלות גדולות בכל הרמות: מהרמה האסטרטגית, המערכתית ועד לרמה הטקטית. יש סיבות רבות למה המקרה הרוסי או האוקראיני שונים בתכלית מהמתרחש אצלנו. כך במידה רבה חושבים גנרלים אמריקנים בכירים. ראוי לצה"ל להשתמש ב"הצגת המלחמה" המזרח אירופית, כדי לדמיין אותנו בתוך התרחשות דומה. ללמוד ולהתכונן נכון יותר, למלחמה קשה שטרם הוכרה כאן.